

МОВА ЯК ФЕНОМЕН НАЦІЇ

У статті розглянуто проблему співвідносності мови й національної свідомості. Висвітлено роль мови як джерела духовного життя українського народу, як феномена нації.

Ключові слова: генетичний код, феномен нації, мова, національна свідомість, мислення, система.

Мовне питання в нашій молодій державі потребує особливої уваги. Протягом останніх років на захист української мови, розширення сфери її функціонування була спрямована низка актів та ухвал органів державної влади. Так, на розв'язання назрілих мовних проблем був спрямований Закон «Про мови в Українській РСР» 1989 року, рішення Конституційного Суду України від 1999 року і, власне, сама Конституція України, 10 стаття якої регулює питання застосування української мови як державної. Невипадково в державній політиці країни мовне питання посіло таке значне місце. Адже не остання роль у патріотичному вихованні молоді належить саме мові - феномену нації. Саме мова вирізняє нас проміж інших, саме мова поєднує нас, саме мова є «символічним ключем до національної культури».

Проблема «мова як феномен нації», що була однією з найважливіших у європейському мовознавстві 19 ст., знову набуває своєї актуальності в наш час. Питанням мовної політики в Україні, зокрема мові українського народу як мови титульної нації і державної мови, присвячені публікації П.П.Кононенка, Л.Г. Мацько, Л.О. Кадомцевої, Л.В. Скуратівського, Г.Т.Шевхової, В.М. Русанівського, М.Г. Парфьонова, Л.Т. Шелехової, Г.М.Яворської та ін. Вони розглядали весь комплекс особливостей мови та різних сторін духовної культури нації, специфіку співвідношення компонентів культури з мовою, її рівнями. Водночас ще не створено довершених універсальних теорій, які можна було б покласти в основу розгляду співвідносності мови до феномена нації. Розглянута проблема належить до царини найскладніших, дуже широких та й досі ще мало висвітлених, тому її дослідження є конче актуальним і необхідним. Концептуально дослідження пов'язане з Державною програмою розвитку та функціонування Української мови на 2004-2010 роки.

Метою цієї статті є спроба показати мову як феномен нації з її проблемами й перспективами розвитку.

Багато відомих людей відзначали велич і красу української мови. «Мова неоціненне духовне багатство, в якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції. Рідне слово - то невичерпне, животворне і невмируще джерело, з якого дитина черпає уявлення про навколишній світ, про свою родину, про своє село і місто, про весь свій край. Саме в рідному слові народ усвідомлює себе як творчу силу», - так писав про значення рідної мови великий педагог В.О. Сухомлинський. Мова для Т.Г. Шевченка - це найвищий дар людині й народу, талісман їхньої

долі, таланту, безсмертя. Проникливо-задушевно писав про мову Панас Мирний: «Найбільше і найдорожче добро в кожного народу - його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподівання, і розум, і досвід». Олесь Гончар називав мову генофондом культури: «Мова - це не просто спосіб спілкування, щось більш значуще. Мова - це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова - це ще й музика, мелодика, фарби, буття, сучасна художня, інтелектуальна і мисленнева діяльність народу» Д. Овсянико-Куликовський визначав мову як генетичний код нації: «Мова народу, народності чи їх діаспори - то генетичний код національної культури, запору самобутності та самозбереження. Рідна мова - це музика й малювання душі людської»

«Людина може володіти кількома мовами, залежно від її здібностей, нахилів і прагнень. Але найкраще, найдосконаліше вона має володіти рідною мовою. Рідна мова - це невід'ємна частка Батьківщини, голос народу й чарівний інструмент на звуки якого відгукуються найтонші й найніжніші струни людської душі. Є мови більш і менш розвинені, є мови, що своїм чарівним звучанням здобули світову славу. Наймилішою і найдорожчою для людини є її рідна мова. Бо рідна мова не тільки зберігає світлі спогади з життя людини й зв'язує її із сучасниками. У ній чується голос предків, відлунюють перегорнені сторінки історії свого народу. Вона є тим найдорожчим і найміцнішим зв'язком, що з'єднує всі покоління народу в одне велике історичне живе ціле. Мова народу - це саме життя», – так писав Б. Антоненко-Давидович.

Визначний учений Росії І.І. Срезневський стверджував, що українська мова «одна з найбагатших мов слов'янських, він називав її поетичною, музикальною, мальовничою». Відомий російський письменник Микола Берг із захопленням писав про українську мову і пісню: «Чарівна, ніжна й граціозна», а Лев Толстой додавав: «Скільки в них краси і грації, скільки дужого молодого почуття й сили [2, 4]. Цей список афористичних висловів про рідну мову, роль слова в житті народу і людини визнавав своїм обов'язком поповнити майже кожен поет чи письменник, тому що мова й мовлення - це найголовніші засоби самовираження особистості. Через властиву тільки свідомості поета єдність породженого смислу з історичним і життєвим досвідом народу говорить душа поета і письменника про те, що вона бачить, що її турбує.

Відомо, що мова кожного народу - явище давнє, і її коріння сягає в доісторичні часи. Вона є найгеніальнішим наслідком матеріальної та духовної діяльності багатьох² поколінь, а кожне створене слово - це символ сформованої ідеї витвореної у великих зусиллях людини проникнути у світ природи, в саму себе. Національна мова - це здобуток культури, духовної діяльності певного народу, а одночасно здобуток культури всього людства, бо кожна мова доповнює іншу, а разом – вони витвір світового колективного людського розуму. Мова - найбільше багатство народу. Тому кожне суспільство, кожний народ оберігає її як святиню і дбає щоб усі його члени

добре знали свою мову, правильно користувалися нею. «Тільки через мову живе народ: її смерть - його кончина», - твердив видатний чеський філолог минулого століття Й. Юнгман [2, 36].

Понад 3 тисячі мов є у світі, але для кожного народу, кожної нації найближчою і найдорожчою є його рідна мова. Рідною мовою української нації є українська мова. Поняття рідної мови невіддільне від думки про рідний край, батьківську хаггу, материнське тепло. Рідна мова є одним із найважливіших засобів в формування патріотичних почуттів, гордості за свій народ; вона є виявом його національної культури. Мова єднає між собою різні покоління людей, вона передається як заповіт, як найдорожча спадщина. Піклування про рідну мову, любов і повага до неї має бути в центрі уваги кожної нації. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, але є якраз саме це життя. Коли зникає народна мова - народу більше нема! Поки мова народна в устах народу, до того часу і народ. Українська мова є мовою українського народу, отже, вона і тільки вона повинна бути рідною для кожного, хто вважає себе належним до української нації. Рівень розвитку рідної мови відображає рівень духовного розвитку нації, і словник це те, що нація знає про світ, а граматики - це те, як вона про цей світ говорить. Знати, берегти і примножувати ці знання - обов'язок кожного українця. Ось як про це висловився М. Рильський: «Мова - втілення думки, що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її. Борімося за красу мови, за правильність мови, за присутність мови, за багатство мови...» [4,46]. Людина, яка не розуміє значення рідної мови, віддаляє себе від культурно-історичного досвіду і досягнення свого народу, його культурно-духовних надбань. Для неї вмовкає українська пісня, дума, легенда, прислів'я, перед нею зачиняє двері мистецтво рідного слова. За допомогою слова людина пізнає світ. Словесність - початок усіх наук. Вона - як джерело, звідки починається струмок, який ширшає, набирає сили і розливається могутньою рікою: знанням рідної мови.

Мова явище суспільне. Суспільство здорове, життєдайне, коли воно складається не з безликих індивідуумів, а з громадян, патріотів своєї землі. Патріотизм починається зі ставлення до своєї мови. Поняття рідної мови виступає поряд із поняттям вітчизни, тобто мова сприймається не просто як засіб комунікації і навіть не тільки як знаряддя формування думок, а значно інтимніше як одне з головних джерел, що оживляють патріотичні почуття, як рецептор духовно-емоційного життя людини. Рідна мова є одним із головних засобів, за допомогою яких створюється соціальний механізм успадкування культури від покоління, тобто вироблення національної культурної традиції [1, 159].

Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного; це Душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. У мові наша стара і нова культура, ознака нашого національного визнання. Мова — це не тільки простий символ розуміння, бо вона витворюється в певній культурі. В певні традиції. І поки живе мова - житиме й народ [3,239-240].

Отже, сьогодні, коли в суспільно-політичному житті йде переоцінка морально-етичних цінностей, відроджується національна самосвідомість народу, знання рідної мови набуває особливою значення. Не можна бути байдужим до того, як ми користуємося мовою, як виражаємо свої думки, як цінуємо рідне слово. Українська мова - це не мова простолюду, а мова цілої нації, чие місце на право самостійного розвитку в ряду цивілізованих народів уже завойоване й не може бути зайняте ніким іншим. Мовну політику розглядають як діяльність людей, що спілкуються між собою і цим самим привносять у лексичний склад елементи, зумовлені потребами їхньої виробничої й духовної діяльності. Пр цьому мова розглядається як творча практика особистостей, які, спілкуючись між собою, розвивають свій генофонд, орієнтуючись як на власні надбання, так і на зовнішньомовні запозичення, зберігають у ній культуру попередніх поколінь і вносять свою відповідно до розвитку цивілізації. Тому кожен із нас повинен дбати про «мову спільноти» нашу національну мову як засіб творення національної духовності і національної культури, оскільки мова забезпечує вічність культури, Вона пов'язує культуру етносу в один безперервний процес: від минулого через сучасне до майбутнього. Що міцніші позиції посідає мова в суспільстві, то надійніші перспективи культури. Тому, відпоюючи самотність рідної мови, м тим самим оберігаємо самотність власної національної культури і духовності.

Мова – це наша неоціненна спадщина, з нею ми не розлучаємося протягом усь життя. Недарма Ч. Айтматов писав: «Будь-який народ хоче бути не тільки ситий але й вічним... Безсмертя народу в його мові». Наш обов'язок - зміцнювати ці позиції, а передусім - не допустити, щоб на нашому поколінні обірвався цей предковичний мовно-культурний зв'язок поколінь українського народу, що йде в майбуття з глибин тисячоліть. 90-ті роки ХХ ст. - це час відновлення української державності, а тим самим і нових можливостей висхідного розвитку української мови. Надання українській мові статусу державної сприяє всебічному розвитку національної культури українського народу, а тим самим здійсненню найвищих гуманістичних загальнолюдських ідеалів.

Література

1. Азарова Л.Є. Записки з українського мовознавства. Збірник наукових праць. – Одеса, 2003.
2. Ладоня І.О. Українська мова. – К., 2001.
3. Огієнко І. Українська культура. – К., 1991.
4. Шелеховська Л.Т., Остогор Я.І., Скуратівський Л. В. Рідна мова. – К., 1995.